

VUGHT

Op 16 November 1942 voelde ik aankomen, dat voor mij de teerling was geworpen. Het brute geweld van den overweldiger begon steeds meer te drukken op ons Nederlandsche volk.

Na voorheen wel eens te zijn uitgezonden naar het Kampereiland en de Mandjeswaard om daar Joden en onderduikers te zoeken, wat voldoende kon worden gesaboteerd, kwam er dien morgen de opdracht van de S.D., dat een Jodengezin te Kampen moest worden gearresteerd en overgebracht naar het doorgangslager voor de Joden te Westerbork in Drente.

Ik was toen waarnemend Korpschef en was van meening, dat deze opdracht niet kon worden uitgevoerd zonder daardoor in conflict te komen met den afgelegden ambtseed en ons Christelijk beginsel. Onze grondwet beschermde immers de Joden als Nederlanders. Zij hadden recht op bescherming van personen en goederen.

In den avond van 16 November 1942 werd ik ontboden in de woning van den Korpschef, Inspecteur van Politie De Bruijn. Deze was dien dag voor een conferentie met de S.D. naar Arnhem geweest. Mij werd medegedeeld, dat den volgenden dag alle te Kampen wonende Joden moesten worden gearresteerd en overgebracht naar Westerbork. De Heeren Machthebbers noemden dat: evacuatie van Joden. Een mooi woord voor de deportatie van onze stadgenooten, wat ik mijn chef in beleefde bewoordingen mededeelde. Ondanks zijn herhaald aandringen en de opmerking vooral te denken om de toekomst en om vrouw en kinderen, had ik den moed bij mijn weigering te volharden. Mijn vrouw stond in dit verzet volkomen achter mij. Het gevolg van deze zaak was dat ik werd geschorst in mijn ambt, wegens weigeren mede te werken aan evacuatie van Joden.

Over deze zaak werd ik 18 December 1942 te Arnhem gehoord namens den verbindings-officier, Majoor Nietze. Later werd ik nog gehoord door een nazi-Rijksrechercheur, namens het Directoraat van Politie. Het gevolg was, dat ik met ingang van 30 December 1942 door Rauter, namens den Rijkscommissaris Seyss-Inquart, werd ontslagen met pensioen. Dus alles was in orde en ik was verblijd mij niet meer te bevinden in den tredmolen van hoop en vreeze, van wat moet ik doen en niet doen. Ik had tijd en gelegenheid mij te wijden aan mijn gezin, mijn volkstuin, het Kerkelijk- en het ondergronds werk.

In den vroegen morgen van 26 Maart 1943 werd ik uit mijn bed gehaald door twee onder-officieren van de Grüne Polizei. Na een kort afscheid van mijn gezin werd ik in een auto meegenomen naar Zwolle. Ik zou dien dag verhoord moeten worden in Arnhem door den verbindings-officier en des avonds weer thuis komen. Maar Deutsche beloften en toezeggingen zijn nog minder dan lucht. Het einde van de reis was over Arnhem-Utrecht-'s-Hertogenbosch naar het concentratiekamp Vught, waar ik tegen de middag arriveerde. Een heele gewaarwording voor mij, die voorheen zelf gevangenen transporteerde, nu te worden overgebracht als gevangene. Een bange vraag: "Wat ga ik nu tegen?" Toch ook maakte de gedachte: "God bepaald onze wegen" rustig.

Al spoedig werd ik het lager binnengebracht. Een vreemd gezicht, al die barakken. Zou ik zooveel bekenden, die eerder waren gearresteerd, ook ontmoeten en spreken? Men wist zoo weinig van het leven in een concentratiekamp. De eerste personen die ik aantrof bij anderen waren neef Roelf Mulder van Grootegast en mijn ouden vriend Dirk Boonstra van Grijpskerk, die met 13 politiemenschen van een groep Marechaussee in Vught waren aangeland wegens dienstweigering. Dadelijk tusschen bekenden te zitten gaf den burger moed! Ik kreeg een schep "soep", bestaande uit wat slechte aardappelen met stinkende koolrapen. Maar de gedachte: "Je moet er maar door" gaf mij kracht; maar eten en niet proeven hoe de smaak is. Daarop moest ik mijn burgerpakje in de Bekleedingskamer verwisselen voor een gevangenenpak, het grijs-gestreept, de schoenen voor een paar klompen. Van de politiemenschen mochten de haren niet worden geknipt. Voor deze schande – we namen toen tenminste het kaalknippen op als een schande – werd ik bewaard. Toen beseften wij nog niet, dat dit knippen van het hoofdhaar ons later niet meer zou interesseeren.

Na te zijn ingeschreven, werd ik overgebracht naar een ander barakgedeelte. Van neef Roelf en Boonstra kreeg ik pannenkoeken en roggebread. Zij waren reeds eenige weken in het kamp en ontvingen pakketten met levensmiddelen van vrouw, familie en bekenden.

In het ziekenrevier werd ik met 3 andere nieuwe toegangers – werkweigeraars – gekeurd en ingeënt tegen alle mogelijk en onmogelijke ziektes. Ik maakte kennis met de Kamper distributie-ambtenaren en politiemenschen, die 23 Februari 1942 reeds waren aangekomen. Tevens maakte ik kennis met den Groeps-Commandant J.D. de Wit van Grootegast, die mij vertelde, dat er een kamp-brandweer zou worden opgericht onder leiding van een brandweerman Harmsen uit de stad Groningen. Mij werd gevraagd of ik hiervoor idee had. Aangezien ik natuurlijk niets van het kampleven wist, kwam het mij wel goed voor en gaf ik mij op. Ook maakte ik nog kennis met onzen "Stube"-oudste, een zekeren Jaap Rook, een communist uit Krommenie, die mij vertelde in Amersfoort veel met Ds. De Waard te hebben omgegaan. Hij zeide mij dadelijk toe, dat, indien ik honger had, ik wel brood van hem kon krijgen. Zoo zorgt God overal voor menschen, die zorgen.

Ik kreeg instructie's hoe te handelen bij het appel, dat 3 keer daags - 's morgens, 's middags en 's avonds- werd gehouden. Er kon er eens een wegloopen van de boeven en dat zou schande zijn voor onze beschermers. Wij waren immers in het belang van onze eigen veiligheid in "Schutzhaft" genomen!

Op z'n Duitsch werden wij bestempeld met den naam "Häftling". Je had opgehouden een persoon te zijn. Slechts een nummer werd je gegund, ter onderscheiding van een ander. Ik kreeg tot onderscheiding no. 5824. Tevens een roode driehoek, ook wel genaamd "roode winkel", ter aanduiding dat ik voor politiek zat. Er waren ook andere soorten gevangenen. Werkweigeraars en zwarte slachters kregen een zwarte driehoek en werden bestempeld als a-sociaal. Een stel Duitse beroeps misdadigers –die "Block"-oudste, capo en opzichter waren- droeg een groene lap. Bijbel-vorschers, waarmede de aanhangers van de secte "Jehova's getuigen" werden bestempeld, hadden een paarse driehoek en de homo-

sexueelen een rose. Wij droegen deze driehoek met de punt omlaag; een gestrafte SS. 'er met de punt omhoog. Die voor de tweede keer zat, kreeg er een balkje boven.

Al spoedig was het aantreden voor het appèl. Dat waren de hoogtepunten van den dag, tenminste voor de moffen. Er werd Blocks-gewijze aangetreden, in rijen van 10 personen; voor de "Block-führers" gemakkelijk om te tellen hoeveel er in elk Block waren. Het aantal aangetreden van elk Block werd geteld, het aantal gecommandeerden, b.v. het keukenpersoneel, werd opgegeven. Het totaal-bedrag van nummerdragers moest kloppen met de aantallen, geregistreerd op de schrijfkamer. Op de groote appel-plaats waren vele duizenden aanwezig. Vught was toen ook een lager voor Joden, ook wel "civiel-geïnterneerden". De Joden droegen hun eigen kleeding en mochten hun heele hebben en houden bij zich hebben.

's Avonds was het vroeg bedtijd. Het sein voor appèls e.d. werd aangegeven door het luiden van een bel. Ook voor bedtijd werd gebeld. De slaapzaal stond vol ijzeren stellages, waarin matrassen. Ik ontving twee dekens. Ook de stroozak viel mee. Ik zag er tegenop drie-hoog te slapen; dat was een heele klim. Jongere gevangenen sliepen graag drie- of twee-hoog. Ik verkoos liever laag bij de grond te blijven. De ligging viel mij heel wat mee. Alles was netjes en schoon. Zoowel in het waschlokaal als in de slaapzaal werd alles, zooals de moffen dat noemden, "sauber" gehouden. Er waren voldoende menschen, die daarvoor konden zorgen. Die wat koud was, kon zelfs een derde deken krijgen.

Daar zat je nu in een barak-helft met een 150 man. Ouden en jongen, heelen en wrakken, sterken en zwakken, alles door elkaar. Ook waren er uit alle Nederlandsche provinciën van alle geloof en gezindte, allerlei beroepen en ambachten bijeen, doch allen in hetzelfde lot: gevangenen van het brute geweld van den mof.

Het is anders niet alles, geen stuk zeep rijk te zijn om je te wasschen en geen handdoek om je af te drogen. In barak 14b was ook een dokter, die ons adviseerde zooveel mogelijk zindelijk te zijn op ons lichaam en de grootst mogelijke zindelijkheid te betrachten. Dat zeggen de dokters altijd, doch voor Vught's "Vacantie-oord" was dat wel gewenscht.

Den eersten nacht kwam van slapen niet zooveel, wat te begrijpen is na zooveel emotie's. Mijn nieuwe kennis Rook zei, dat dit wel spoedig zou gewonnen., Een nacht in een zaal met zooveel mannen is anders niet alles! Wel stonden hier en daar wat ramen open voor lucht-overschening, doch elk brengt zijn eigen "luchie" mee. Er zijn nu ook eenmaal menschen, die nooit zonder "lucht" zijn.

Het ontwaken in het concentratiekamp heeft niet veel poëzie. Wanneer men uit een heerlijke droom over huis en haard wordt wakker gemaakt door het bengelen van de kampklok, dan is de ontuchtering dubbel groot. Het is in een moffen-concentratiekamp 's-morgens vroeg dag. In den zomer wordt om 4 uur aan de bel getrokken; dus om 4 uur opstaan. De mof is "sauber", dus goed wasschen. In het waschraum mag niemand komen in zijn hemd; alleen met ontbloot bovenlijf aan de waschkraan, Maar goed dat er streng toezicht op wasschen is want er zijn menschen die alleen water gebruiken om te drinken. Op de deur van het waschraum stond vermeld, dat het water niet geschikt was om te drinken.

Het was sterk ijzerhoudend en smaakte bitter. Later werd het geschikt voor drinkwater, toen er bij het pompstation een groote ontijzeringsinstallatie werd geplaatst.

Dadelijk na het opstaan waren door een paar aangewezen corveeërs een paar ketels koffie gehaald. Elke gevangene werd een halve liter vocht verstrekt. Die dorst had, kon ook nog wel meer krijgen. Over het algemeen was de koffie niet slecht. Bij de koffie konden een paar sneden brood –overgehouden van den vorigen avond- worden opgepeuzeld.

Daarna was het aantreden voor het appel, dat om half zes werd gehouden. Over het algemeen duurde het ochtendappèl niet zoo lang, daar de menschen aan het werk moesten. Er moest voor de moffen worden geproduceerd, al was het altijd geen productieve arbeid die werd verricht. Het kamp Vught was in Maart 1943 nog in opbouw en vele gevangenen werden daarbij tewerkgesteld.

Na het appel was het arbeids-commando's formeeren. Ik voegde mij bij mijn nieuwe commando: de brandweer of "Feuerwehr", zooals de mof het noemde. Daar stonden wij nu met 16 mannen. De meesten hadden reeds langen tijd gevangen gezeten en waren verhuisd van Amersfoort naar Vught.

Spoedig rukten wij naar de S.S.-garage, waar het brandweermateriaal was opgeslagen. Tevens vonden wij daar een vertrekje, waar wij met ons zestienen konden vertoeven. Het begon met een algemeene kennismaking. Aanwezig waren: Harmsen, een beroeps-brandweerman uit Groningen, die tot commandant was gebombardeerd; machinist was een bankwerker uit Tilburg; hulp-machinist een zwart-vleesch handelaar uit het Westland; dat was dan het technisch personeel. Verder bleek de ploeg te bestaan uit twee politiemenschen, Opper-wachtmeester de Wit van Grootegast en ondergeteekende; twee beroeps-onderofficieren, Schulte en Mosterd uit Kampen; een ijSCO-venter uit Rotterdam; een gymnastiek-onderwijzer uit Den Haag, die zoo stijf was als een stokvisch; een badmeester uit Arnhem; een zwarte slachter; een Surinamiër, een halfbloed, die stuurman was op de groote vaart; een politie-agent uit Amsterdam; een kantoorclerk uit Groningen; een verhuizer uit Amsterdam en een dakdekker, luisterende naar den naam Bacchus; voorwaar een gemengd gezelschap! Gereformeerden, Katholieken en Godloochenaars; Anti-Revolutionairen en Communisten, een allegaartje. Doch één ding hadden allen gemeen: politieke gevangenen, hatende moffen en N.S.B.-gespuis.

De dag is lang, vooral als je weinig of niets te doen hebt. Het is al een heele tijd voor het 9 uur 's morgens is. De commandant gaf theoretische lessen, die de meesten met "veel" interesse volgden. Een schema van dagverdeling werd opgemaakt. Op het program stonden exercitie en ook practische oefeningen. Een boodschap was er echter bij van de moffen: "Zuinig met benzine". Er was voor een kamp-brandweer voldoende materiaal aanwezig: 1 zware motorspuit met toebehooren, alles verpakt in een twee-wielige aanhangwagen; tevens drie kleine motorspuiten, die op een karretje stonden en getrokken of geduwd moesten worden. Slangen waren er voldoende aanwezig, doch de dieven –de zaak was vanzelf te hooi en te gras bij elkaar gestolen- hadden er geen rekening mee gehouden, dat hetgeen er was bij elkaar passen moest. De slangen waren te groot voor de kleine spuiten en

voor de grootste spuit pasten de koppelingen weer niet. Alleen de groote spuit was te gebruiken; voor de kleine spuiten moesten de koppelingen worden veranderd.

De "Schutzhaft-Lagerführer" voelde veel voor een goede brandweer en kwam geregeld onze oefeningen bijwonen. De commandant kon voor ons nog wel iets bereiken. Wij mochten onze eigen schoenen van de effecten-kamer dragen, mits wij een tweede paar van huis lieten komen. Tevens zouden wij in aanmerking komen voor de toeslag brood zware arbeid.

Als brandweerman hadden wij tevens toezicht op de brandblusmiddelen, aanwezig of niet aanwezig in de verschillende barakken. In elk vertrek moesten één of meer snelblusschers aanwezig zijn. Tevens moesten steeds gereed staan één of meer emmers, gevuld met water, en bakken met los, droog zand. Geregeld moest daarop toezicht worden gehouden, dat deze nuttige dingen aanwezig bleven. Vooral in de barakken waar Joden of Jodinnen lagen, was het lang niet altijd in orde.

Zoo ging de brandweer steeds in clubjes het lager door om te controleeren of de zaak oké was, wat voor ons dit voordeel had, dat wij overal onzen tijd konden zoek brengen, zoowel in het vrouwen- als mannenlager. Vaak ging ik op stap met mijn collega De Wit. Veel leed was er te aanschouwen, vooral in de Jodenlagers. Kinderen ouder dan vier jaar werden van de ouders gescheiden en kwamen in een aparte barak onder toezicht van verpleegsters. Over het algemeen was het bij de Joden vuil.

Het beste was voor ons het gijzelaars-lager, waar nog wel wat studenten waren ondergebracht, overgebleven van de studenten-razzia's van Februari 1942. Deze heeren kregen van huis goede pakketten en deelden hiervan ook nog wel eens iets uit aan iemand, die niets had.

Bij de brandweeroefeningen konden wij de waterleiding gebruiken, die overal in het lager was aangelegd; brandkranen waren op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen aangebracht. Met een slang op de leiding konden wij al heel wat bereiken, daar de leiding nogal tamelijk onder druk stond. Tevens konden wij met de motorspuit trekken van de waterleiding, doch ook van de beek, die langs het kamp liep. Aangezien wij een droge April hadden, moesten wij nogal veel nieuw-aangelegde gazons nat spuiten. Dat was geen onaardig werk. Daarna moesten de slangen weer worden gedroogd en schoongemaakt. Zoo werd er werk gezocht om door de tijd te komen.

Op zekeren avond was het pompstation voor afvoer van de rioleering ondergelopen. Het pompstation was een gebouw, groot ongeveer 10 bij 10 meter en diep 5 meter, zijnde een vergaarbak. Hierin werd dan het vuil gepompt en in de rioleering van Vught gestuwd. Dit vuil zal wel worden geloosd op één der Brabantsche beken. Een meter of 8 onder de grond stond –in een afzonderlijke kelder- een motor met pomp. Deze kelder was ondergelopen. De brandweer werd opgeroepen om deze storting te verhelpen. Een tiental moest dat zaakje opknappen. Gelukkig was ik niet van de partij! Met emmers moest de put worden leeggemaakt. Een trap –ruim een meter breed- leidde naar de diepte. Zoo werden de emmers man aan man overgegeven om geleidigd te worden. Een vies stink-karweitje. Den

volgenden nacht moesten weer 8 man dienst doen om de put schoon te spuiten. Dat viel wat mee. De straalpijp van de brandweer werd er op gezet. Zoo bleven wij droog en schoon. Wij kregen wat extra brood voor dit nachtwerk en mochten den volgenden dag maffen. 's Middags werden wij weer van ons leger gehaald, want wij moesten het appel meemaken. Een heele dag slapen was zeker te veel voor ons; wij moesten 's middags maar weer aan het werk.

Bij de Joden was een afdeling, door hen genoemd: "magazijn". Dat was zoiets als de "Hema", van alles te koop. Alles was hier in voorraad, Het was den politieken gevangenen echter verboden zich te bemoeien met de Joden. Wij konden toegang krijgen onder motto: "controle brandweer". Wanneer onverwachts een S.S.-man binnenkwam, was het voor ons het beste om beenen te maken.

Eens zijn we met de brandweer in daadwerkelijke actie geweest. Door de droogte of door brandstichting was een stuk bosch in brand geraakt in de omgeving van het kamp. De wind was in de richting van het lager, zoodat dit gevaar liep. De kamp-brandweer rukte uit, zonder eenige S.S.-bewaking. Alles was in de war bij de S.S.-leiding. Ook was spoedig aanwezig de vrijwillige brandweer van Vught en nog een vrijwillige brandweer uit Den Bosch. Met kracht werd het vuur aangegrepen en wel met resultaat. Onze gevangenen-brandweer verleende hulp aan de brandweer uit Vught. De vele oefeningen, die wij hadden meegemaakt, hadden ons tot een beroeps-brandweer gemaakt. De commandant was reusachtig tevreden; wij kregen elk een doos sigaretten. De commandant, die over een week naar huis zou gaan, kreeg gratie en kon naar Groningen vertrekken.

Reeds wekenlang waren er geruchten gegaan, dat de politiemenschen, die voor dienstweigering –wat betreft medewerking aan evacuatie van Joden- waren gevangen gezet, zouden overgaan naar het gijzelaarslager. Een man of tien van de brigade Grootegast was deze eer reeds te beurt gevallen, met uitzondering van den Commandant, Opper de Wit.

Op 3 Mei 1943, na het middagappèl, moesten alle "Polizisten" aantreden. Zij werden overgebracht naar het gijzel-lager. Eerst gingen wij onze eigen kleeren weer ophalen en toen naar de gijzelbarak, waar wij door de studenten met open armen werden ontvangen. Wij lagen toen in barak 1b, waar wij met 40 man in een groote zaal, ingericht tot dag- en nachtverblijf, gehuisvest waren. Wat een genot weer zijn eigen kleeren aan het lichaam te hebben, geen nummer meer te zijn en als mensch behandeld te worden! Alle contact met Joden en politieke gevangenen werd ons verboden. Maar in een concentratiekamp zijn alle geboden er om overtreden te worden, Het was een heele verandering. Appèls behoeften niet meer te worden meegemaakt Ook voor ons was het 4 uur opstaan, doch als regel was er om 5 uur nog niemand, die wist dat hij er uit moest. Een enkele keer kwam er wel eens een S.S.'er controleeren, doch daar bleef het bij. Een flinke scheld- en vloekpartij, maar meer gebeurde er ook al niet. De dag werd doorgebracht met dammen, schaken en kaarten,. Ook werd er wel een ontspanningsavond gegeven: muziek, zang, voordrachten, enz. De avond werd gesloten met het voorlezen van een hoofdstuk uit de Bijbel en met dankzegging. Des Zondags werd er een preek gelezen. Godsdienst was in het lager verboden, doch de

kampleiding liet het toen voor ons oogluikend toe, Het was bij den kamp-commandant wel verraden, maar hij heeft het nimmer verboden. Hierbij past een woord van waardeering en dank aan mijn vriend Dirk Boonstra, gemeenteveldwachter van Grijpskerk, die deze goede Christelijke gewoonte had overgenomen van de studenten en steeds weer de avonden verzorgde en 's Zondags voorging met het lezen van een preek. Uiteraard had hij veel vrije tijd, omdat hij in de "Stube"-dienst was en zich kon voorbereiden tot dat werk. Toch past een woord van dank aan hem, die zijn leven moest laten in het concentratielager Eisleden in September 1944. Hij heeft de dag der bevrijding niet meer mogen beleven. God heeft hem voor het ergste bewaard en hem weggenomen voor de kwade dagen kwamen.

In de gijzel-barak waren aanwezig een vijftal Amsterdammers uit de onderwereld. Het waren dieven en zwart-handelaren, die bij de razzia's na het doodschieten van den verrader Seyffart- waren gearresteerd. Het was een plaag voor het gijzellager, deze Jordaners. Eén van dit vijftal was niet goed bij zijn verstand. Er werd steeds beweerd, dat een broer van "Tinus" moest worden opgepakt, doch dat hij bij vergissing was gegrepen. Tinus was een object, waarmede een ieder zich vermaakte, de één ten kwade – de ander ten goede. In al zijn onnoozelheid sprak hij steeds over zijn moeder, die op de "Snoekjesgracht" woonde. Hij was Roomsche-Katholiek, doch weigerde de Roomsche samenkomsten te bezoeken. Hij kwam steeds op onze avondsluiting en Zondagsbijeenkomsten wat hij mooier vond dan het Roomsche vormen-gedoe. God is aan geen wegen gebonden Misschien is in het kinderlijk hart van Tinus nog wat blijven hangen, wat tot zijne zaligheid dienstig kon zijn.

Van één of andere Jood had hij een mondorgel gekregen. Daar zat hij graag wat op te spelen. Wat voor een wijze dit was, wist niemand. Later hebben zijn vrienden een mandoline voor hem opgeschopt of gestolen. Een instrument, achtergelaten door een weggevoerden Jood. Tinus is later in Duitschland overleden.

Als Block-führer was voor ons aangewezen een oude Oberscharführer, genaamd Baer. Hij werd door ons in de wandeling "Opa" genoemd, welke betiteling hij zich had laten welgevallen. Hij was ongehuwd en het echte type van een oude Deutsche soldaat. Voor ons is hij steeds goed geweest en hij heeft ons correct behandeld. Door hem werden onze pakketten ook gecontroleerd. Hij vergenoegde zich er even in te kijken. Controleeren, zooals het behoorde, heeft hij nooit gedaan. In tegenstelling met de andere moffen, kon men slechts met moeite een sigaar of cigaret aan hem kwijt worden. Zelfs heeft hij in bijzondere gevallen wel brieven voor gijzelaars buiten het lager gepost.

De oorsprong van het gijzellager was het oppakken van de studenten in het vroege voorjaar van 1943. Dat waren "plutocraten-zoontjes", zooals de moffen ze noemden. Bij onze komst in het lager waren er nog een paar honderd aanwezig. Deze werden steeds in spanning gehouden omtrent hun "nach Hause" gaan. Op zekeren dag moest de heele groep studenten aantreden. Er werd gevraagd, wie ziek was. Een twaalfstal had den moed zich ziek te melden, wat hun door de anderen werd afgeraden. Dit keer was deze zet op het concentratie-schaakbord gunstig. Ze konden hun biezen pakken en naar huis gaan. Ruim 150

werden op transport gesteld naar Straszburg. Uit ontvangen berichten is ons gebleken, dat ze daar eerst zijn tewerkgesteld als straatvegers.

In het concentratiekamp waren destijds veel “werkweigeraars”, die als a-sociaal een zwarte winkel droegen. Op geregelde tijden moest de troep aantreden en werden er mensen uitgepikt voor arbeidsinzet in Duitsland. Zoo was de bevolking nogal wisselend, ofschoon er ook velen waren, die heel wat gevangenen zagen komen – maar ook weer verdwijnen.

In Mei 1943 heerschten in Nederland de groote algemeene stakingen, in verband met het besluit van de moffen, dat onze –met groot verlof gezonden – militairen zich moesten melden voor krijgsgevangenschap. Dat gaf in Vught leven in de brouwerij. Bij honderden werden ’s avonds onze beste burgers, bestuursleden van kiesverenigingen, notabele personen, enz. binnengebracht, die werden vastgezet als straf-gijzelaars. Op een avond kwam een vijftal Kampenaren binnen, bestuursleden van kiesverenigingen, nl. v/d Kouwe, Bos, Van Bergen, Keyzer en Velzel.

Een paar dagen later kwam er een groep van 4 of 5 personen van de Kamperzeedijk onder Genemuiden, die door het “Standgericht” waren veroordeeld tot jaren gevangenisstraf, wegens ordeverstoring. Zoo begon het aantal gevangenen uit Kampen te vermenigvuldigen. Wij konden onze nieuwe vrienden met raad en daad bijstaan. Na een week of zes werden de Kamper gijzelaars weer naar huis gezonden. De gemoederen “buiten” waren rustiger geworden.

De dagen regen zich aaneen tot weken en de weken tot maanden. Steeds waren wij vol moed. “Opa” gaf ons de verzekering, dat wij spoedig naar huis zouden gaan. Ik heb dat nooit vertrouwd.

Onze barak lag dicht bij de opslagplaatsen van de cantine. Daaruit werd alles over de barakken gedistribueerd. Vooral voor de Joden, die nog wat geld te missen hadden, was er nog wel wat voorraad. Komkommers, gekookte roode bieten, tomaten, alles wat eetbaar was werd aangevoerd. De Amsterdammers zorgden wel, dat zij zonder betaling hun deel machtig werden. Ook waren er enkele politie-gijzelaars, die meededen. Deze werden door hun collega’s goed onderhanden genomen. Eén, die in “civiel” zich Inspecteur van Politie schreef, kon niet van de goederen afblijven. Het was een zwarte vlek voor de politie-gijzelaars.

Deze excessen bleven voor de kampleiding niet verborgen. “Ledigheid is des duivels oorkussen” was ook in dezen van toepassing.

Op zekeren dag moesten wij allen aantreden en werden wij naar het terrein gebracht, waar de fabrieken van de N.V. Philips stonden. Het was de opzet van den kamp-commandant, dat wij daar tewerk zouden worden gesteld in een aparte afdeling, gescheiden van de andere gevangenen. Wij werden gekleed in een blauwe overall, ter onderscheiding van de streepjespakken. De gijzelaars werden nu in de wandeling genoemd de “blauwen” of “blauwpijpers”. ’s Avonds na het werk en ’s Zondags, wanneer wij vrij

waren, konden wij ons verkleeden en in “burger” loopen. Wel kregen wij weer een nummer om op de overall te dragen. Ik was nu gijzel 3883.

In het gijzellager waren ook nog aanwezig twee boerenzoons uit de Betuwe. Het waren aardige jongens, waarvan de één aan toevallen leed. Deze heeren hadden in den nacht een paard van een N.S.B.’er staart en manen geknipt. Voor deze barbiersoefening waren ze opgepakt en naar Vught gebracht. Voorwaar een Duitsche straf voor baldadigheid. Ze hebben wel zoo lang vastgezet tot des paards staart en manen weer waren aangegroeid als voorheen. In den kersentijd zijn ze niet vergeten door de Betuwers. Af en toe ontvingen zij een mandje-vol, waarvan dan de bevolking in de barak mee profiteerde.

Zoo waren wij dan gepromoveerd tot fabrieksarbeiders bij onze groote industrieële onderneming de N.V. Philips. Wij moesten aan de loopende band radio-toestellen bouwen. Elk kreeg een vaste plaats en moest een paar handgrepen leeren. Eerst moesten wij een soldeer-cursus volgen. Leeraar was een gevangene, die er zelf weinig of niets van kon, doch “In het land der blinden is één oog koning”. De meesten onzer waren de kunst gauw machtig. Ik kreeg wegens mijn leeftijd een contrôlepostje en moest controleeren of bepaalde onderdeelen goed ingesoldeerd waren en met instrumenten controleeren of zij aan bepaalde stroomspanningen voldeden. Een gemakkelijk, lui baantje, dat mij duchtig verveelde. Na eenig over- en weergepraat kreeg ik het klaar, dat ik bandvuller of materialenverzorger werd. Dat was voor mij een stap naar het magazijn, waar wij meest onze werkzaamheden hadden. Nimmer had ik toen vermoed, dat ik een jaar lang op dat magazijn verschillende werkzaamheden zou moeten verrichten en zou moeten beëindigen als magazijnmeester of “Vorarbeiter”. Als materiaalverzorger moest ik verschillende barakken bezoeken, waar Jodinnen waren tewerkgesteld bij de fabricatie van gloeilampen, transfers en condensatoren. Een routinearbeid, die men zich niet zoo gauw kon eigen maken. Vandaar ook, dat pogingen van de S.S. om deze meisjes naar Duitsland te deporteren door de Directie van Philips steeds konden worden gekeerd onder motto, dat productieven arbeid voor de Weermacht werd verricht. Het is een rekken van leven van deze stakkerds geweest, want later zijn ze toch nog gedeporteerd. Hoe weinigen zullen zijn teruggekeerd uit het land van Cultuur?

Het was aangenaam werk dat ik nu had te verrichten, al was het soms wat druk. Tevens was er bij de vrouwen altijd een teveel aan brood, waarvan ik altijd voldoende werd voorzien, zoodat ik het slechte middageten niet behoefde te nuttigen. Van de Philips-keukens ontvingen wij des namiddags een halve of drie-kwart liter goed eten, bestaande uit stampot of peulvruchtensoep. Wij hadden veel voor bij de andere gevangenen. De Philips-Directie heeft alles wat mogelijk was in het belang van de “Häftlingen” gedaan. De fabriek werd steeds uitgebreid. Aanvankelijk op kleine schaal begonnen, waren na een jaar een 1200 personen tewerkgesteld.

Aan de kampleiding moest, naar ik meen, f 3.—per dag per arbeider worden betaald. Daar het hoofdzakelijk ongeschoold personeel was en de afdelingen vaak stilgelegd

moesten worden wegens gebrek aan materialen, is het wel te begrijpen, dat de heele opzet van de Directie van de N.V. Philips een zaak van philanthropie was.

Het betreden van de vrouwen-afdeelingen was den mannen streng verboden, tenzij men was voorzien van een "Scheine". Ik behoorde tot de weinigen, die voorzien waren van deze "papieren". Het was wel gemakkelijk contact te hebben met de vrouwen. Mijn sokken heb ik nimmer gestopt. De vrouwen waren blij, dat zij sokken mochten stoppen. Een snoepje uit de pakketten van huis werd, onder protest, doch dankbaar aanvaard. Als tegenprestatie moesten wij klompen e.d. repareren of andere kleine werkjes voor de dames doen. Men voelde zich één groote familie. Eén gemeenschappelijk leed was ons aller deel.

Om 6 uur 's morgens begonnen de werkzaamheden. Om 9 uur werd een kwartier schafttijd gegeven, wat ook wel eens werd uitgebreid tot een half uur. Om 12 uur was het dan tel-appèl waarna er een schafttijd was tot 1 uur om het middageten te gebruiken. Eerst was dit eten in de werkplaats, doch later was het verboden om in het middaguur in de werkplaats te vertoeven. Het eten werd toen opgediend in een houten barak, gerieflijk ingericht tot eetzaal en voorzien van houten tafels met banken, doch zonder glaswerk. De wind waaide er van alle kanten door. Ik heb maar zeer weinig gebruik gemaakt van deze zaal, daar ik geen middageten nuttigde. Veel is er niet verloren gegaan. Ook werd in deze zaal het eten verstrekt aan de gevangenen, die werkzaam waren in de verschillende werkplaatsen van de S.S. als timmerlieden, metselaars, smeden, rijwielherstellers, enz.

Tijdens het middag-appèl mankeerde bij de afdeling metselaars en stratenmakers één gevangene. Dat was vreeselijk! Niet voor den man die weg was, maar voor ons, die moesten staan blijven tot de man terug was. De S.S., die het appel af kwam nemen, was niet te gebruiken; kwam vanzelf ook te laat aan de bak. Steeds ging de voorman van de afdeling metselaars en stratenmakers tellen. Het hielp niets, één ontbrak. Toen moesten de namen worden afgelezen. Alles was present! Hoe is het mogelijk, allen present en toch één te weinig. Tellen, één te weinig, doch alle namen aanwezig! Was de zaak begoocheld? Totdat er één tot de ontdekking kwam, dat de voorman bij het tellen zichzelf had vergeten! De S.S. er nam het geval nogal gemoedelijk op en verdween lachende.

Op het industrie-terrein waren ook de barakken, waar Joden, schoen- en kleermakers waren tewerkgesteld. Dat was een uitkomst voor degenen, die eigen schoenen droegen. Het was als bij "Bata": 's morgens gebracht, 's avonds klaar! Voor een potje jam of een ontbijtkoek kon er al heel wat gerepareerd worden. Zoolen en spijkertjes waren er wel te stelen van den mof. Zoo was het ook met de reparatie van kleeren. Het ging niet zoo gemakkelijk om kleeding te ruilen. Was de overall defect, geen nood: de Joden-kleermaker wist overal raad op. Een cigaret deed wonderen.

In de barak lag een gevangene, die in de keuken werkte, evenals meerdere gevangenen. Dat lijkt heel wat en vraten en lekkerbekken zullen wel denken: "Dat was iets voor mij", doch dat viel niet mee. In de keuken zelf moest heel hard worden gewerkt. Voor dag en dauw er uit en 's avonds nog laat op. In het schillenhok was het vuil werk en niets te eten, want een rauwe wortel werd de menschen nog niet gegund. Het Bijbelwoord: "Een

dorschende os zult gij niet muilbanden" was niet bekend bij de Deutsche machthebbers. Over het algemeen waren de gevangenen nogal verlekkerd op een ui. Eén der keukenwakers zou een vriendendienst bewijzen door een paar uien mee te nemen naar de barak. Een moeilijkheid was, dat af en toe werd gecontroleerd of ook iets werd meegejat. De uien-man stond achter in de rij; ontdekking van het "misdrijf" werd beloond met stokslagen. Er was geen andere mogelijkheid om daaraan te ontkomen, dan de uien met huid en haar op te eten. Dat gebeurde, maar de arme jongen had den heelen avond niet veel plezier van zijn rusttijd!

De Joden, die te Vught waren bijeenvergaderd om te worden doorgezonden naar Polen – vanwaar ze nimmer zouden terugkeeren – waren ruim voorzien van kleeding. Ze hadden hun beste kleeding meegenomen, zooveel ze konden dragen in hun groote rugzakken en koffers. Op zekeren dag werd door den mof verordineerd dat de goederen, die dagelijks niet noodig waren, moesten worden opgeslagen in het magazijn. Dat was ter voorkoming van onderlinge diefstallen, die ook nog al eens voorkwamen. Toen de rugzakken in het magazijn waren opgestapeld, was de mof er handig bij om de zaak er uit te halen en voor zichzelf te vooteren.

Vanzelf gaf dit groot misbaar bij de "kinderen Israëls" en niet ten onrechte. In het begin konden de Joden moeilijk afstand doen van hun eigendommen, doch toen tot hen doordrong dat de S.S. hen toch de goederen afhandig maakte, wilden ze wel wat handelen. Voor wat boter of jam was nog wel iets te krijgen. Vooral op jam waren de Joden verlekkerd. Zoo ontstond er een uitgebreide handel in goederen, als voorheen uit de tijd van door de Zondvloed. Het was een handel in ongeregelde goederen. Vooral tabaks-artikelen waren gewild als ruilmiddel. Voor sigaren, cigarettens of shag was alles te verkrijgen. Helaas waren onder de Joden en onder de gevangenen heel wat "zwarte Pieten".

Het was in het voorjaar in Vught een tijd van komen en gaan, van Joden met vrouwen en kinderen. Uit alle oorden des lands werden ze samen vergaderd voor de groote uittocht naar Polen. Ze kwam het lager binnen, het slachtvee van de S.S. en S.D. Man en vrouw en kinderen werden ras gescheiden. De mannen in een apart lager, de vrouwen in het vrouwenlager en de kinderen ouder dan 4 jaar apart, jongens bij jongens en meisjes bij meisjes. Alleen kinderen beneden 4 jaar werden bij hun moeder gelaten. Alleen op Zondagen werden de ouders bij hun kinderen toegelaten en dan hoogstens een paar uur. Ze kwamen het kamp binnen, bepakt en beladen. Geen nood: De S.S. ontlastte hen van overtollige bagage. Geregeld kwamen transporten binnen en werden weer doorgezonden. Tooneelen, die zich dan afspeelden, kunnen alleen de menschen met weerzin verwekken. Vrouwen werden van de kinderen of van den man gescheiden en doorgezonden of omgekeerd. Dan gingen mannentransporten, dan vrouwen- afgewisseld door kindertransporten. Ze werden weggezonden, berooid van hun goederen, gescheiden van verwanten; zooals vee wordt weggevoerd van en naar de markten. Ze werden weggevoerd met onbekende bestemming, waarvan bijna niemand is teruggekeerd.

Duitschland, Uw machthebbers hebben zich vergrepen aan het volk der Joden. Er is nog nimmer een natie geweest, die ongestraft de Joden heeft vervolgd.

Vreeselijk is de straf voor het Deutsche volk geweest. De Duitscher is beroofd geworden van zijn eer en goederen. En zijn verbrande steden, wie zal ze weder opbouwen?

Een aantal Joden had het geluk werk te hebben gevonden bij Philips. Het was voor hen een leven tusschen hoop en vrees. Gedurig deed de S.S. moeite om de menschen weg te slepen. De Philips-directie wist steeds weer aan te toonen, dat de menschen in de bedrijven onmisbaar waren. De S.S. hield vol. In April waren te Vught nog aanwezig een kleine honderd Joden en een zeventigtal Jodinnen. Ze waren allen naar Polen of Duitschland vervoerd. Het uitroeiingsbesluit stond vast bij de trawanten van Hitler en Himmler.

Barak 1 moest worden verbouwd tot een "poef" en wel met veel spoed. Gevolg: de gijzelaars moesten met nog meer spoed verhuizen naar barak 2. Deze verhuizingen moesten geschieden in eigen tijd, 's avonds na het werk. Dat was nu niet zoo'n groot karwei; een kistje en een koffer was je heele hebben en houden. In barak 2 hadden Joden gewoond en het gevolg was: een vuile boel, die eerst moest worden opgeruimd. Doch veel handen maken licht werk.

Er kwam weer een nieuw systeem van het Deutsche gevangenenwezen in Vught en wel het "Polizei-Durchgangslager", dat voorheen te Amersfoort was. Een vijftal barakken werden extra in het prikkeldraad gezet. Deze menschen moesten afgezonderd gehouden worden van de "Schutzhaft-Häftlingen". Het lager werd genoemd "P.-lager". Ter onderscheiding van de andere gevangenen werden ze, naast het nummer, voorzien van een letter P.

Op zekeren dag kwamen ongeveer 500 gevangenen voor het P.-lager te Vught. Het was een ruw zaakje, deze klanten. Veel dieven en zwarthandelaren. Ook waren er wel nette menschen onder, die gevangen waren genomen, doch waartegen nog een onderzoek gaande was. In dit lager bleven nog een paar barakken onbewoond. In barak 2 hadden wij reeds ruim een week gewoond en daar de Duitscher wel van verandering houdt, moeten wij maar weer verhuizen. Wij kregen barak 9 in het P.-lager tot onze huisvesting. Aan eene zijde was dat een verbetering: wij lagen ver het lager in en om bij barak 9 te komen, moest de S.S. het P.-lager passeeren. Daar was dan voor de heeren genoeg te vinden om hun hart op te halen, zoodat het gijzellager met rust werd gelaten.

Over het algemeen was de verhouding tusschen de gevangenen onderling goed te noemen. Allen waren in hetzelfde lot: Gevangen van den machthebber. Onder de Kampenaren heerschte steeds een zeer goede kameraadschap. Men stond elkaar met raad en daad terzijde, las elkaars brieven en deelde in elkanders blijdschap en leed. Jansen C. kreeg in het kamp bericht van het overlijden van zijn vrouw. Algemeene deelneming. Max van Dam kreeg bericht van de geboorte van zijn eerste kind. Algemeene vreugde.

Door een ijverigen Wielinga werden ons elke week pakketten toegezonden, waarvan de inhoud bestond uit: gerookte paling, visch, appels, peren, druiven, enz. De inhoud werd

eerlijk verdeeld onder de 18 Kampenaren, die in het lager aanwezig waren. De milde gevers past in dezen een woord van dank. De andere gevangenen waren altijd vol lof over de milde gaven, die de Kampers van hun stadgenooten ontvingen. Eens werden wij verblijd met twee dikke Oldebroeker roggebrooden, afgezonden door den kastelein van "De Unie", de zaak waarin veel zwart werd verhandeld. De "zwarte Pieten" hebben zeer zeker botje bij botje gelegd om de "vaderlandsche" ambtenaren te gedenken met roggebrood.

De S.S.-leiding had in Moffenland zeer zeker les gehad in het plunderen en rooven. Eerst kregen de Joden "Pakket-sperrung". Deze menschen hadden nog vrienden, die hun af en toe een levensmiddelenpakket toezonden. Op een goeden dag werd echter bekend gemaakt, dat de Joden zich hadden misdragen. Gevolg: gestraft met "Pakket-sperrung". De toegezonden pakketten werden verbeurd verklaard. De inhoud was voor de S.S., wat betrof de rookartikelen, boter, suiker, enz. Wat droog brood ging naar het gevangenen-lager. Een breed gebaar van de S.S.-leiding, dat ook nog wat werd gevoteerd voor de "Häftlingen". Ingewijden hebben mij wel medegedeeld, dat de S.S.'ers geregeld postpakketten naar hun "Heimat" zonden waarin dan de gestolen goederen werden gedaan. Alles van de dankbare "Häftlingen", doch de Joden verdwenen naar Polen.

Op zekeren dag werd uitgevonden, dat de "Häftlingen" niet hadden gewerkt zoolks het behoorde. Als straf: "Pakket-sperrung" voor de "Häftlingen". Dat werd niet van toepassing verklaard op de gijzelaars. Zoo waren wij dus de gelukkigen, die pakketten van huis mochten ontvangen. Met lede oogen zagen onze vrienden uit het "Schutzhaft-lager" de door hun families met moeite bijeenvergaarde liefdegaven in de magen der S.S.'ers verdwijnen. Overleg werd gepleegd met de vrienden in de "Poststelle". De pakketten werden overgeschreven op namen van de gijzelaars. Zoo zorgde Kampen voor Kampen, d.w.z. de Kamper gijzelaars voor de Kamper "Häftlingen". Een ieder kreeg zijn pakket binnen. Toch konden de 50 gijzelaars niet zorgen voor de pakketten van een 2000 gevangenen. Vele pakketten gingen verloren, of liever kreeg de S.S.-leiding ter beschikking. Deze "Sperrung" duurde 4 weken. Toen was alom in den lande bekend, dat Vught pakkettendieven had en werd de oogst voor de S.S.-boeven schraal. Wat brood werd verdeeld onder de gevangenen. De S.S. was royaal met gestolen goed, dat ze zelf te veel hadden. Een Amsterdammer, die bij mij op de afdeling werkte, kreeg een brok krentenbrood. Een lekker, doch ook een duur hapje. In het brood zat gebakken een bankbiljet, groot f 20,--. Wie zou de eigenaar zijn? Natuurlijk niet uit te zoeken. Wie weet met hoeveel moeite het geld door familie was bijeenvergaard.

Ds. Cees Boodt was werkzaam in de "Poststelle". Hij zag kans om een paar vrienden hun pakket toe te schicken, Op de een of andere manier is dit verraden aan de S.S. Ook onder de gevangenen heerschte het verraad, vermoedelijk gevolg van afgunst. Ds. Cees Boodt werd met een vriend gesnapt. Gevolg: gestraft met 25 stokslagen (25 voor de aars, zegt de mof).

Op zekeren dag werd ons gijzellager verrijkt met nieuwe bewoners. Het waren familieleden van ondergedoken politie-menschen, die uit represaille waren opgepikt door de

S.S. Geheele families waren aanwezig. De mannen kwamen bij ons in het gijzellager, de vrouwen en kinderen in het vrouwenlager. De bevolking van onze barak verdubbelde. Een man van ruim 80 jaar oud was opgepikt voor een schoonzoon, een jongen van 12 jaar voor zijn broer; zij waren er van alle leeftijden. Philips ontfermde zich over deze mensen. De jongens kregen onderwijs in hun schoolvakken en de meisjes kregen werk in de verschillende afdelingen. Zoo werden de kinderen bewaard voor zedelijk verval. Allen waren vol moed en elk voor zich had maar één gedachte: "Ik hoop maar niet, dat mijn zoon of broer of familielid zich gaat melden". Het is één keer voorgevallen, dat een bepaalde marechaussee werd gearresteerd.

Na een maand drong het tot de moffen door, dat de gijzelaars ook eens naar huis moesten, wat toen ook gebeurde.

Op een avond na het appel werden wij met 8 à 9 man op de "Kommandantur" ontboden. Dat gebeurde wel meer. In de regel had niemand er iets mee op. Voorheen werden wij nog wel eens ontboden om een salarisstaat van den Ontvanger te teekenen, doch dat was lang geleden. Wat zou het nu weer zijn? De onzekerheid duurde niet lang: wij moesten "Schutzhaft" teekenen. Weer een Duitse manier van recht om er 8 of 9 uit de 40 te pikken, doch in een concentratiekamp moet ge U over niets verwonderen. Mijn beschuldiging was: weigeren mede te werken aan door S.S. bevolen evacuatie van Joden, waardoor ik mij zou hebben schuldig gemaakt aan erge dienstverzaking. Tevens was ik staatsgevaarlijk. Mijn invrijheidsstelling zou een gevaar opleveren voor de belangen van de Duitse Weermacht, waardoor ik tot nader order in "Schutzhaft" bleef. Dus tot nader order wilde voor mij zooveel zeggen als "voor de duur van de oorlog". Mijn vrienden idem. Er waren er die op een spoedige invrijheidsstelling hadden gehoopt. Ik voor mij had nimmer zooveel hoop op een spoedige invrijheidsstelling gehad, dus de teleurstelling was voor mij niet zoo groot.

Wij begrepen direct niet wat het inhield, doch eenige dagen later werd ons medegedeeld, dat wij weer in "Schutzhaft-lager" gingen en nu voorgoed als gewone gevangenen behandeld zouden worden. Veel voordeelen en gunsten hadden wij wel niet meer als gijzelaar, maar toch nog iets.

Wij werden op een middag weer in het grijs gekleed, gingen naar het "Schutzhaft-lager" en na overleg met de schrijf-"Stube" kwamen wij terecht op Block 18a, dat als een goed Block bekend stond. Door verschillende buiten-commando's waren de Blocken slechts half bevolkt, zoodat wij ruime huisvesting hadden. De Duitse Block-oudsten hadden zich misdragen en waren vervangen door Hollanders. Wij kwamen in een rustig Block en kregen gezamenlijk een slaaphoek. Ook van andere barakken werden gevangene politie-menschen naar 18a gedirigeerd, zoodat het een gezellige club was. Voor de goede orde waren ook 2 predikanten in onze afdeling: v/d Spoel van Boskoop en Loopers van Bellingwolde. De onderlinge verstandhouding was prettig. Een wanklank werd in onze afdeling niet gehoord. Wind, Schilte en Stavast uit Kampen waren ook aldaar aanwezig. Kampen was dus wel vertegenwoordigd.

In de fabriek ging het niet altijd op wieltyes. De moffen konden het niet best zetten, dat de gevangenen er een goed leven hadden en niet steeds aan hun grillen waren overgeleverd. Op zekeren dag werd uitgevonden, dat de productie onvoldoende was. De Directie was best tevreden, doch de moffen moesten wat zoeken, dus de productie was onvoldoende. Gevolg: straf voor het Philips-commando, geen extra-brood voor langdurige arbeid en geen schafttijd om 9 uur v.m. en 4 uur n.m. De "Phili-prak" moest nu maar gelijk met het middageten worden uitgedeeld. Dan ging het onze neus niet voorbij.

Af en toe werd er door de moffen een onderzoek ingesteld in de fabriek, of er ook contrabande van de gevangenen aanwezig was. Alles werd dan nagezocht en wat gevonden werd, werd ingepikt, vooral wanneer het eenige waarde had. Eigendommen werden op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen verstoppt. Het was een soort sport, de S.S. bij de neus te nemen. Vooral onder materiaal werd veel verstoppt. Daar de S.S. dat niet durfde nazoeken, bleef het daar onaangeroerd. Het moeilijkste was, dat men zijn eigen bullen soms niet terug kon vinden.

Vooraf op rooken onder het werk was de S.S. streng. Als men betrapt werd, was de straf zwaar: een paar dagen bunker. Dat was een paar dagen opgesloten in een cel, waarin stoel noch tafel noch bed stond. Heel wat menschen waren erg verslaafd aan hun cigaretje en rookten clandestien. Meerdere keeren werd er één betrapt en die ging dan zonder pardon de bak in. Totdat er nog zwaarder straf werd toegepast: uit het commando verwijderd, overgeplaatst in een strafblock en in een straf-commando. Gelukkig voor mij was ik geen verslaafde rooker en kon ik het rooken best laten. Over het algemeen werd er een wacht uitgezet, die waarschuwde voor gevaar. "Witte muizen" was vaak het wachtwoord.

Bij de radio-banden klonk bij gevaar het wachtwoord "Toestellen doorgeven". Ook gebeurde het wel, dat er een wacht niet "wakker" was en dus niet tijdig waarschuwde. Dan was op de afdeling "Leiden in last" en de "wacht", die slecht "wacht" kon houden, mocht niet meer op wacht staan, wat zooiets als eerloos beteekende. Door middel van een papieren vlag werd het sein van gevaar doorgegeven aan de andere afdelingen. De bewaking –uitgevoerd door Hollandsche S.S., onder leiding van Duitse S.S.-boeven– was streng, zoodat ontvluchting nu nog niet zoo'n gemakkelijke opgave was. Toch is het sommigen gelukt om de bewaking te verschalken.

Ontvluchting was mogelijk op verschillende manieren, doch men moest contact hebben met de vrijheid. Ontvluchtingen hebben plaats gevonden uit commando's, die buiten werkten. Door "zwarte" brieven werd dan contact gezocht met familie of bekenden. Voor burgerkleeding werd dan gezorgd. Een bundeltje werd ergens klaargelegd en op die manier was verdwijning mogelijk al was het dan niet altijd even gemakkelijk om aan de waakzaamheid van de soldaten te ontsnappen. Bij de afdeling Philips is het gelukt te verdwijnen in een vrachtauto, waarin materiaal werd vervoerd naar de Hoofd-afdeling te Eindhoven. Bij de poort was de militaire controle dan bijzonder slap geweest.

Ook is het voorgevallen, dat bij nacht het kamp werd verlaten. In een duistere, stormachtige nacht werd dan over de prikkeldraadversperring geklommen.

Naar wordt beweerd, is ook iemand ontvlucht langs een tunnel, waarin buizen voor verwarming liepen van de centrale stookplaats bij de keuken naar de S.S.-administratie-afdeeling welke leiding buiten het gevangenenlager liep.

Werd op het appèl geconstateerd, dat er iemand mankeerde, dan werden de Duitse gevangenen (boeven) opgeroepen om alles na te zoeken in het lager. Werd de man in kwestie ergens slapende gevonden, wat nog wel eens voorviel, dan kreeg deze persoon genoeg ransel om niet te vergeten, dat hij op tijd op het appel moest verschijnen. De geheele troep moest echter blijven staan tot alles present was.

Maar o wee, wanneer de vermiste in het lager niet werd gevonden! Dan was het straf-staan, want voor deze ontvluchting moest worden geboet. De ontvluchte was er niet meer: geen nood, de gevangenen moesten dan maar straf opknappen. “Eén voor allen en allen voor één”, zegt de mof.

Zoo hebben wij eens met het geheele gevangenen-lager straf moeten staan van 6 uur 's avonds tot 1 uur 's nachts en eens tot 12 uur 's nachts. Een rare wijze van straffen; den volgenden morgen vielen de menschen bij hun werk in slaap, want 's morgens 4 uur was het weer dag. Domme moffen, ze wilden de productie steeds zoo hoog mogelijk opvoeren en sloegen op die manier hun eigen glazen in. Algemeen was de opinie bij de gevangenen: “Het staan is niet erg, als ze de ontvluchte gevangene maar niet weer in de vingers krijgen”. Een enkele keer werd een ontvluchte gevangene teruggebracht.

Op een transport naar een onder-lager aan de Moerdijk, wist een gevangene uit de trein te ontkomen. Hij liet zich in een buis van de retirade zakken en toen de trein ergens voor een onveilig-sigitaal moest stoppen, verdween hij. De man durfde zeer zeker niet bij de Brabantsche burgerij aan te kloppen om kleeding, die hem dan wel belangeloos was verstrekt. Hij zag kans zich door diefstal op een boerderij – waar de groote schoonmaak plaats had en de kast met vrouwenkleeren buiten stond – wat vrouwenkleeding te verschaffen. De gestolen kleeding paste echter niet erg bij zijn profiel! Een hoed uit de tachtiger jaren zette hij op zijn hoofd en daar stond de ontsnapte gevangene: precies een vogelverschrikker! Om deze kleeding werd hij gevangen en teruggebracht naar Vught. Op het avond-appèl moest hij in zijn “prachtige kleedij” aan de andere gevangenen worden getoond. De groote Turksche trom werd er bij gehaald. Een gevangene kreeg de trom op zijn rug. Een S.S.'er (mof) moest er op slaan (op de trom dan) en daarachter liep de gevangene in zijn vogelverschrikkers-costuum, al dansende. De man heeft zich kras gehouden. Later zullen de moffen op zijn achterwerk wel een flinke roffel hebben geslagen.

De moffen wisten wel wanneer onze Koningin verjaarde. Zij begrepen, dat de gevangenen de verjaardag van onze Landsvrouwe op waardige wijze wilden vieren. De moffen wisten echter raad. Om 6 uur afrukken voor het appèl. Om 6.30 uur appèl. Niet naar de barak voor avondeten, neem, opnieuw aan de arbeid. Er moest een groote partij grond worden verzet en verplaatst om het terrein te egaliseeren. Geen nood: lang genoeg licht, werken tot ruim 9 uur – althans tot het goed donker was – het was immers Koninginnedag.

Als regel werd er op Zondag 's namiddags niet gewerkt. Er is eenige Zondagen – dank zij de bemoeiingen van Philips – in het geheel niet gewerkt, doch dit was in de oogen der moffen te vet. Soms was er een bijzonder karwei te verrichten, b.v. een groote partij steenen versleepen, wat grond vergraven of iets dergelijks. Een mooi werkje voor den Zondagmiddag. Ook werd vaak alleen het Philips-commando verkoren tot dit ongewone werk. Bij Philips werd in de oogen der moffen toch niet gewerkt. Inderdaad hadden zij geen ongelijk. Een barak, waarin naaimachines en rijwielen – alles gestolen goed – waren opgeslagen, zou een andere bestemming verkrijgen. De naaimachines en rijwielen moesten worden overgebracht naar een andere barak. Een mooi werkje voor het Philips-commando!. Wij aan het slepen. Er waren pracht-naaimachines bij. Een Joden-kleermaker vestigde zijn aandacht op een paar knopen-aanzet-machines en een paar knoopsgaten-machines, die volgens hem per stuk f 5000,- hadden gekost. Dat was het stelen wel waard voor den mof! Mijn waarde lezer of lezeres, troost U. Wij hebben wel gezorgd, dat alle machines zoodanig werden gemoerd, dat ze niet meer te repareren waren. Zoo kon in een concentratiekamp nog ondergronds verzet worden gepleegd.

Al spoedig na het vertrek van de Joden –behoudens een klein aantal, dat bij Philips “onmisbaar” was – werd het lager verrijkt met vrouwen. Onze Nederlandsche vrouwen, gegrepen bij het verzetswerk. Ontzettend werden deze vrouwen getreiterd door gewetenlooze Duitse en Hollandsche “verzorgsters”, afkomstig uit de onderste lagen der bevolking, uitvaagsel van de maatschappij, het schuim van de N.S.B., de hoeren voor de S.S.

Reeds spoedig waren er drie klassen in dit vrouwenlager: De politieke gevangenen, de Polizei-gevangen, waartegen nog een onderzoek liep, en een zending vrouwen uit de onderwereld van Rotterdam, die te slecht waren voor moffenslet en dus maar waren opgepakt, omdat zij gevaarlijk waren voor de gezondheid van de Weermacht van het “Herrenvolk”. De beide eerste groepen gingen met elkaar om; de laatsten waren een gemeenschap op zichzelf. Dat waren geen vrouwen, maar wijven. Er waren echter in het lager mannen – vooral Duitse boeven – die contact zochten en kregen met dat uitvaagsel.

De gearresteerde vrouwen en dochters van ondergedoken politie-ambtenaren werden nog weer in een andere barak ondergebracht.

De vrouwen uit de gevangenen-lagers moesten verschillende werkjes verrichten, die voorheen door mannen werden uitgevoerd, b.v. schoonhouden kantoorgebouwen S.S., aardappelen en groenten schoonmaken in de keuken en dergelijke. De vrouwen en dochters van ondergedoken politiemenschen werden bij Philips tewerkgesteld. Er werd nog eenig onderscheid gemaakt, doch de behandeling was dezelfde. De vrouwen liepen soms in een blauwe overall of in een streepjes-jurk. Als Hoofddekse droegen ze een bonte hoofddoek, blauw met witte vlekken. Dat gaf een frisch en helder voorkomen.

Er zijn zoo voor en na heel wat gijzelaars in Vught geweest. De behandeling is niet altijd geweest, zooals gijzelaars – volgens het Volkerenrecht – behandeld moesten worden, doch wat gaf dat tuig om Volkerenrecht.

Eerst waren er de studenten-gijzelaars, die over het algemeen spoedig naar huis werden gezonden. Toen volgden de gijzelaars, opgepakt bij een moord op den verrader Generaal Seyffard. Daarna een groote ploeg gijzelaars uit Haarlem, opgepakt in het voorjaar van 1943 als één of andere represaille-maatregel. Het waren voor het meerendeel intellectueelen. Een half jaar was gemiddeld de straf. Vervolgens een groote groep gijzelaars, opgepakt in de dagen van de Mei-staking 1943, getrokken uit alle deelen van Nederland. Het waren hoofdzakelijk bestuursleden van ontbonden politieke vereenigingen. Deze menschen zijn een week of zes vastgehouden. Een klein gedeelte heeft er echter langer moeten vertoeven. Zeer zeker menschen, die niet zoo goed in de geur stonden.

In het najaar van '43 werd een groote groep gijzelaars binnengebracht uit de provincie Groningen en wel uit het Westerkwartier. Deze waren opgepakt als represaille voor één doodgeschoten N.S.B.'er uit Grootegast. Het waren vooraanstaande menschen uit de gemeenten van Grootegast en omgeving.

Omstreeks de jaarwisseling 1943/1944 werden er een dertigtal binnengebracht uit de stad Groningen. Aldaar was een politie-officier vermoord. Gevolg: massa-arrestaties en dan menschen, die als anti-Duitsch bekend stonden.

Zoo is er een groep geweest uit Leiden, een groep uit Delft en een groep uit Almelo. Al deze menschen werden als gewone gevangenen behandeld. De meesten vonden emplooi bij de Philips-fabrieken. Er waren professoren, leeraren, fabrikanten en renteniers onder, de elite van deze plaatsen.

Op een Zondagmiddag werden er clandestien godsdienstige bijeenkomsten gehouden. Een onbewoonde barak, naast het lager gijzelaars, werd als kerk bestemd. Niet door de moffen, maar door de gevangenen. Een paar banken werden "georganiseerd", een oude tafel was wel aanwezig en Ds. Cees Boodt toonde zich bereid de eerste dienst te wagen. Voor camouflage werd een mannenkoor, allen uit het gijzellager, opgesteld. Eerst in het klein begonnen, duurde het niet lang of er kwamen er 2 à 300 op de bijeenkomsten. Spoedig moest worden gesplitst. Ds. Tom Loopers nam toen een dienst waar in het binnenlager (Schutzhaft-lager). Dat was in de open lucht, tusschen barak 20 en 21, waar nog wat bosjes stonden. Een paar kruiwagens fungeerden als zitplaatsen voor de ouden van dagen. Het werd door de moffen oogluikend toegestaan, doch in het voorjaar van 1944 verboden.

Ook op de verschillende afdeelingen van Philips werd 's Zondagsmorgens een stichtelijk woord gesproken. In het voorjaar van 1944 werd ook hiertegen opgetreden. Het magazijn heeft het volgehouden, trots alle moffen-verboden. De bijeenkomsten werden bezocht door menschen van alle gezindten. Van zwaar-Gereformeerd tot heilsoldaat. Ook sprak op de Philips-afdeeling wel een R.K. geestelijke. Zoo vonden veel menschen in het gevangenen-lager nog geestelijk voedsel en kon nog wel eens een geestelijk gesprek worden gevoerd. Vooral Ds. Cees Boodt deed veel aan evangelisatie. Hij gaf de jeugdige leden catechisatie in Block 14. Bijbels en Nieuwe Testamenten werden over de "Poststellen" en het Philips-magazijn binnengesmokkeld. Ze vonden in het lager een gretige aftrek.

Er zijn in het lager velen, die Jezus als hun Zaligmaker hebben gevonden, doch helaas ook velen, die God en Zijn gebod de rug toekeerden.

Kerstfeest in het concentratiekamp! Wat een contrast! Doch God is aan geen tijd of plaats gebonden. De moffen vonden alles goed. Kerstfeest is voor den mof het feest bij uitnemendheid.

In Block 16 werd een feest-uitvoering gegeven onder leiding van den Kamper, Herman de Jong. Sprekers waren Ds. Cees Boodt en een R.K.-kapelaan. De zaal was stampvol. Ook in andere Blocks werd door geestelijken een toepasselijk woord gesproken.

In de Philips-fabriek werd door de Directie ook een Kerstuitgave gehouden, in de vorm van versnaperingen, als limonade, koek en cigarettens. Tevens werd door Philips elke gevangene van een pakket, waarin koek en cigarettens, voorzien. Het Roode Kruis gaf ook elke gevangene een pakket, waarin versnaperingen en een paar sokken. Ook het Vught-comité zond elke gevangene een pakket levensmiddelen. Voeg daarbij de Kerst-pakketten van huis – door de gevangenen ontvangen – en gij hebt het beeld, dat in het gevangenen-lager geen gebrek was, doch de voeding beter was dan buiten in de maatschappij. Er was vooral brood in overvloed, zoodat de arbeiders van buiten veel brood mee naar huis namen en de paarden van de S.S. er wel bij voeren. De moffen zagen dit met lede oogen aan.

Ook de moffen hadden hun feesten. De z.g. kameraadschapsavonden, het Zonnewendefeest op 21 December en "Weinachten". De gevangenen kregen dan "Block-sperrung" en moesten vroeg naar bed. De moffen-feesten ontaardden in drinkgelagen (lees zuipgelagen), terwijl met de S.S.-sletten de meest zedeloze dingen werden uitgehaald.

Op Zondagmiddag werden ter verpoozing voetbal- en bokswedstrijden gehouden. Over het algemeen stond het voetbalspel niet op hoog peil. Er werd geschopt op een mul zandterrein, terwijl de voetballers meestal geen 1^e klassers waren.

Over het algemeen zaten onder de Joden goede, fanatieke voetballers. Bij een wedstrijd tegen de "Häftlingen" waren ze meestal sterker, doch ze mochten het niet winnen.

Ook werden er wel bokswedstrijden gehouden, wat nu niet zoo'n verheven gezicht was.

Een muziekcorps zorgde voor de afwisseling. Zoo werden de menschen toch nuttig en aangenaam beziggehouden.

Bij de wedstrijden liep alles door elkaar: Joden, gijzelaars en "Häftlingen", welke groepen volgens kampvoorschrift geen onderlinge omgang mochten hebben. Spot is ook in een concentratiekamp ergens goed voor.

Door een groep personen uit Block 17 en 18 werd elken ochtend gymnastiek beoefend. Ik heb elken morgen aan de oefeningen kunnen deelnemen en deed dit met veel plezier. Men bleef fit en gezond. Duisternis of koude, sneeuw of ijs, niets kon ons weerhouden. Alleen met regen bleven we binnen. Er zullen er wel geweest zijn, die onze arm- en beenbewegingen met medelijden hebben beschouwd, doch zoo blijft er in het leven altijd wat over. In wat de één niet lust, eet de ander zich dik. Ik heb deze gymnastiek te Vught tot den laatsten dag volgehouden.

Als je langen tijd in het concentratiekamp zit opgesloten, zie je heel wat gevangenen komen en gaan. De één wordt er na een kort verblijf werd uitgeschopt; de ander zit voor de duur van den oorlog. Dat zijn de menschen, die staatsgevaarlijk zijn. Het zijn de oranje-bosjewisten, die menschen wel bestempeld met "Hollandsch glorie". Die glorie is echter duur gekocht. Aan die glorie kleeft het bloed van zoovele Hollanders, de mannen van het verzet.

Hoofdzakelijk waren het jongens uit de arbeidende stand of kleine burgerij; jongens met een ingekankerde haat tegen alles wat mof was, jongens met een onverzettelijken wil. Ze zaten in Vught als een leeuw in zijn hok, als een adelaar in zijn kooi. Het was de adel van ons Holland, al waren ze dan niet gesproten uit adellijke geslachten.

Zoo hoorde je dan 's morgens op het appel soms nummers afroepen, die naar voren moesten komen. "Waarvoor?" was dan de vraag. Het kon zoo verschillend zijn, want men was geen oogenblik zeker van zijn bestaan. De grillen van de Deutsche machthebbers waren vele. Sommigen werden uitgeroepen om te worden overgebracht naar Utrecht, teneinde aldaar met hun zaak voor het gerecht te verschijnen. Deze menschen zag je als regel niet terug. Soms werden aldaar veroordeelingen uitgesproken, gelijk aan de reeds ondergane straf, doch ook wel zware gevangenisstraffen, welke werden ondergaan in Deutsche strafgevangenissen.

Ook werden er wel uitgeroepen, die werden overgebracht naar een ander lager in het Deutsche Rijk. Het waren als regel de zware jongens of ook wel Engeland-vaarders, die werden overgebracht naar Natzweiler in de Elzas. Dat was een lager, waar het voor de gevangenen niet rooskleurig was. In de steengroeven moest worden gewerkt. God alleen weet, hoevelen van onze edelste jongens en mannen daar hun leven hebben moeten laten.

Een gedeelte werd uitgeroepen om te worden overgebracht naar Amersfoort, waar ze werden doorgezonden naar Duitschland voor de arbeids-inzet.

En ook werden personen uitgeroepen, die hun straf er op hadden zitten (indien ze tenminste straf hadden verdiend) en dus naar huis konden gaan. Voor sommigen was deze invrijheidsstelling een verrassing, daar soms op een langdurige straf was gerekend. Met weemoed staarden de achterblijvenden deze vertrekkenden na. Als regel was niet bekend, wanneer deze gelukkigen in vrijheid werden gesteld.

Ook gebeurde het, dat aan sommigen het a.s. vertrek den vorigen avond werd medegedeeld. Vele groeten en boodschappen werden dan meegegeven voor familie en bekenden. Wanneer je echter lang moet blijven en je ziet je vrienden heengaan, zoodat je achterblijft, dan voel je je wel eenzaam. Wel worden weer nieuwe vriendschapsbanden aangeknoopt, doch ook deze worden weer doorgehakt.

Ook werd wel eens iemand gepaaid met de belofte, zeer spoedig naar huis te zullen worden gezonden. Het was een onderdeel van je straf, wanneer deze belofte niet werd ingelost. Het Deutsche concentratiekamp had ten doel de gevangenen lichamelijk en geestelijk ten onder te brengen. U begrijpt, dat een dergelijke methode deprimeerend

werkte, vooral ten opzichte van hen, die zich er aan hadden vastgeklampt. Gelukkig was ik nimmer lichtgeloovig geweest en had ik in dezen de moffen wel doorzien.

Tegen Kerstdagen en andere Christelijke feestdagen en tegen de verjaardag van Hitler werden nog wel eens extra menschen losgelaten. Meestal menschen, die anders toch reeds hadden moeten worden vrijgelaten en die waren "opgespaard" om te tellen met de groep, welke met "breed gebaar" naar huis werd gezonden om daar te vertellen van de grootmoedigheid van den Führer.

Aan verdedigingswerken bij de Moerdijk, op de vliegvelden te Breda, Eindhoven, Venlo, Arnhem en Roosendaal werd ook door de gevangenen uit Vught gewerkt. Dat waren de z.g. buiten-commando's. Er gingen wel geruchten, dat het op sommige van deze commando's goed was, doch over het algemeen bleven de gevangenen het liefst te Vught. Men wist wat men had en de toekomst was donker. Werden deze commando's uitgezocht, dan trachtte een ieder zich er aan te onttrekken. Het Philips-commando was nogal beschut, zoodat door mij daarvoor niet behoefde te worden gevreesd.

In de stillen week van 1944 gelukte het een marechaussee van de K.F., die was gewond en gevangengenomen, te ontvluchten uit het revier (de ziekenafdeeling). De man was naar Utrecht geweest voor het gerecht; tegen hem was een zeer zware straf geëischt. Hij was bedlegerig en liep op krukken. Op zekeren morgen bij het appel bleek hij te zijn verdwenen. Hoe was dat mogelijk? Hoe kon een kerel op krukken over 't prikkeldraad komen? Dicht bij één der werkbarakken – achter in het lager stonden barakken, waar werd gewerkt – werden zijn krukken gevonden. Een uitgebreid onderzoek over deze verdwijning werd ingesteld, doch zonder veel resultaat. De S.S.-kliek was woest. Op Goede Vrijdag-avond was het aantreden. Bekend werd gemaakt, dat wie inlichtingen kon geven een flinke belooning zou ontvangen met een spoedige invrijheidsstelling. Niemand wou voor verrader spelen.

Zeer weinigen zullen ook bekend zijn geweest met deze wijze van ontvluchten: de man was door de "ondergrondsche" met een Rode Kruis-auto uit het lager gehaald.

Op Goede Vrijdag-avond appèl op het gewone uur, doch in plaats van inrukken – naar de barakken: Staانبlijven. Zou wel straf-staan zijn voor de ontvluchting van den kreupelen marechaussee. Het viel ons echter op, dat de S.S.-boeven op de schrijf-"Stube" de kartotheek nazagen. Al spoedig liet men ons de appèl –plaats rondmarcheeren, todat het weer was: "Blocksgewijze aantreden!". Toen volgde het commando: "Polizisten uit treden!". En daar kwamen ze naar voren, de vertegenwoordigers van de Nederlandsche Politie. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik nooit had geweten, dat er zooveel politiemannen in Vught zaten. Ze kwamen naar voren ouden en jongen, van Noord en Zuid, van Oost en West. Toen moesten de marechaussee's apart gaan staan. Het waren er ruim twintig. Nog wat jonge personen uit de Gemeente-politie werden uitgezocht tot een getal van 40 en daar gingen onze collega's naar de bunker (gevangenis), waar ze zwaar cellulair werden gekerkerd. Het was de wraak voor de S.S. voor de ontvluchting van den kreupelen marechaussee, omdat de

S.S.-kliek zelf niet goed wacht had gehouden. Arme mannen, een paar maand zijn ze gekerkerd geweest. Er waren er verscheidenen bij van omstreeks 50 jaar en zelfs ouderen. Op een vreeselijke manier werden ze geplaagd door den S.S.-bewaarder Poppai en een zigeuner, aangesteld als hulp in de bunker.

Geregeld werden er in het Philips-commando inzamelingen gehouden voor rookartikelen en levensmiddelen, waaraan rijkelijk werd bijgedragen. Er werd altijd weer een weg gevonden om deze versnaperingen de gevangenis binnen te smokkelen.

In de pakketten werden levensmiddelen gezonden, die pas te nuttigen waren, als ze gekookt werden. Maar dat koken was een tooneel! Er was één kachel, maar er waren veel kookliefhebbers. Eén kon goed koken en een ander kon er wat van, doch er waren er ook, die er niets van konden en dat gedeelte was het grootst. Wanneer je sommigen vertelde, dat peulvruchten een nacht in water moesten staan weken, was dit een onverstaanbare taal. Zoo werd er wel op de Blocks gekookt en gebakken, doch ook wel op het werk bij Philips. Het laatste was ten strengste verboden, maar trots het verbod werd daar het meest gekookt, hetzij op de kachel, hetzij op de elektrische kookplaten. Kookplaatjes waren door electro-monteurs gefabriceerd van primitieve middelen, doch het ging. Voor de stroombetaling was de N.V. Philips wel goed. Gerantsoeneerd was de zaak gansch niet. Op het magazijn, waar ik werkzaam was, moest de kachel dag en nacht branden. Dat was voor het materiaal, dat was opgeslagen, een levensvereischte. 's Morgens werd de kooklijst opgemaakt, maar alleen wat pap mocht worden gekookt, teneinde een ieder in de gelegenheid te stellen er van te profiteren. Werd er gekookt, dan stond er altijd één op de uitkijk. Kwam er een of andere S.S.'er in de buurt, dan was de pappan gauw van de kachel verdwenen en ergens onder materiaal verstopt.

In de barak heb ik nog al eens gauw erwten en boonen gekookt. Ik had een groote pan gevonden, achtergelaten door de een of andere Joden-familie. Daarin kon voor 4 man eten worden gekookt. De kachel brandde dag en nacht. Ik kookte vaak in combinatie met Stavast uit Kampen en Van Ham uit Assen. De pan met boonen en erwten (capucijners) werd 's avonds op het vuur gezet. Die des nachts wakker werd, moest dan even de zaak controleren. 's Morgens was de pot oké, werd dan in een paar dekens gestopt (hooikist) en 's middags lekker opgegeten. Was er een stuk spek of een worstje uit een pakket aanwezig, dan werd dat er door gekookt, dus: "Eet smakelijk".

Op de Philips-fabriek was een brandwacht, bestaande uit 12 personen. Deze wacht moest des nachts wacht loopen in de fabrieksgebouwen; elke nacht zes man, dubbel-posten elk 3 uur. Dus om den anderen nacht moest wacht worden geklopt. Had je wachtdienst dan was je vrij van de appels, wat een heel voorrecht was. De dubbel-post werd echter nooit geloopt. Regel was, dat één alleen de zaak opknapte, zoodat je pas om de vier nachten op wacht kwam. Deze brandwacht was in het geheel ondergebracht in de fabrieks-afdeeling en lag dus geheel buiten het gestraften-lager. De brandwacht was ondergebracht in de barak, waar de kamp-brandweer met licht materiaal lag. De ligging was prachtig: de N.V. Philips had

gezorgd voor goede matrassen en wollen dekens. Men was alleen nog gevangene, doch zonder dwingende banden. De S.S. bemoeide zich weinig met deze afdeeling. Controleeren deden de heeren niet graag, daar zij liefst 's nachts op bed lagen of in de kroeg zaten. Mij is de eer te beurt gevallen, dat ik werd aangewezen voor brandwacht. Als regel waren de brandwachts mensen, die een leidende functie bij de N.V. hadden. Ik was opgeklimmen tot magazijnmeester en behoorde zodoende tot de lieden, die een leidende betrekking hadden. Alle voorlieden in de N.V. hadden een mooie betrekking, doch ook een groote verantwoordelijkheid ten opzichte van hun medegevangenen. De taak was: hoe zie ik mijn verhouding tot de N.V. en hoe zie ik mijn verhouding tot de gevangenen, die onder mij werken. Er waren voorlieden, die hun taak verkeerd opvatten. Dat waren mensen, die zich ingesteld hadden op een particulier bedrijf. De Directie van Philips liet anders nimmer een onverdacht geluid hooren. De heele opzet was geen fabrieks-belang, maar "Häftlingen"-belang; meer een inrichting van philanthropie. Het doel was: de gevangenen te onttrekken aan de kampsfeer en ze zoo fit mogelijk te houden, teneinde ze voor lichamelijke en geestelijke ondergang te bewaren. Of er veel of weinig werd gewerkt, interesseerde de Directie niet. Alleen het materiaal, het eigendom, mocht niet verwaarloosd of vernietigd worden. Op dat terrein waren de heeren onverbiddelijk en degene, die materiaal vernietigde of beschadigde, werd onherroepelijk uit het commando gezet. Ook op netheid werd gelet. De fabrieks-afdeelingen konden echter steeds netjes zijn, daar er in elke afdeeling één of meer schoonmakers waren.

Elke dag werd gelegenheid gegeven tot scheren met het Philips-apparaat.

Over het magazijn werden vele clandestiene brieven verzonden en kwamen ook binnen. Trots zeer vele en scherpe contrôles van de zijde der moffen, is het lek nimmer gevonden, terwijl bij hen vaststond, dat er bij Philips een zwarte postbestelling was. Toch was het een eenvoudige zaak. Tusschen de hoofd-afdeeling te Eindhoven en de onder-afdeeling te Vught was steeds een uitwisseling van materiaal. Tevens werden gereedschappen en meetinstrumenten voor herstelling en contrôles gezonden naar Eindhoven. Zoo ging geregeld van Vught naar Eindhoven (magazijn-magazijn) een groot electromeetinstrument. Van dit instrument werd het deksel losgeschroefd, de "zwarte" brieven er in gesloten, het deksel er weer opgeschroefd en verzonden ter attentie van één persoon, die in het complot zat en wel zorg droeg, dat de brieven van postzegels werden voorzien en gepost. De lading van de Philips-vrachtauto's werd in zijn geheel wel eens nagezien door de S.S.-boeven, de chauffeur meer dan eens voor verhoor gehaald, doch altijd zonder eenig resultaat. Ook werden wel brieven meegenomen door politiemenschen, die geregeld in het lager kwamen voor het transporteren van de gevangenen. Doch er zijn er ook geweest, die hun facteur-spelen met een gevangen-straf van een half jaar en nog langer hebben moeten bekoopen.

In het kamp kreeg iedere gevangene, de één vroeg, de ander laat, te kampen met een nerveuze ziekte. Men werd prikkelbaar, kortaangebonden, enz. Het zenuwgestel had het zwaar te verantwoorden en ging door slechte en ondoelmatige voeding achteruit.

In de wandeling werd deze ziekte “kampkolder” genaamd. De Duitse capo’s waren allen min of meer met deze ziekte behept. En dat was geen wonder, want het meerendeel had jaren gevangen gezeten. Den eenen capo was het in het hoofd geslagen en had hij lust tot allerlei vreemde en wonderlijke avonturen, een ander moest zich uitleven door zijn medegevangenen te slaan of, zoals een dronkenlap wel doet, de inventaris kapot te gooien.

Er waren echter ook wel Hollandsche gevangenen, die hun gevangen-zijn nog maar met maanden konden optellen, met deze ziekte ziekte behept.

De S.S. deed vaak wonderlijke dingen. Hierbij waren sadisten, die – op z’n Hollandsch gezegd – een “klap van een molenwiek” hadden gekregen. Al deze uitzonderlijke menschen maakten met elkaar in feite soms een gekkenhuis van het kamp.

Over het geheel genomen was “kampkolder” nu geen ziekte, waarmede de spot kon worden gedreven. Die zwak van zenuwgestel was, werd er mee behept en zat er mede, tot schade voor zijn gezondheid en tot ergernis voor zijn medegevangenen.

De Duitse gevangenen of capo’s hadden in het kamp heel wat te zeggen. Het waren nog altijd leden van het “Herrenvolk”, verlengstukken van de S.S., die zich – geruggesteund door de S.S.-boeven – ver boven de andere gevangenen verheven gevoelden. Er was een enkele uitzondering op de regel, doch in wezen was het allemaal tuig. Ze werden door de S.S. belast met de leiding van het kamp en lieten zich terdege gelden. Er waren gewetenlooze Nederlandsche gevangenen, die tegen deze sujetten ook nog “Aap, wat heb je mooie jongen” speelden en kruiperig voor dit vuil waren, met het doel een ondergeschikt baantje in de “Stube” te krijgen of iets dergelijks. Dat was waarlijk niet het beste deel der Nederlandsche natie, waarvoor ze toch o zo graag door wilden gaan.

Een wekelijksche inspectie was die op de luizen. Omstreeks April 1943 zaten alle gevangenen in Vught letterlijk onder de luizen. Door het uitstoomen van kleding en dekens werd getracht de plaag te bestrijden, doch luizen zijn taai en ongedierte is niet zoo maar te vernietigen.

In het begin van April 1943 – ik was nog maar ruim een week in het kamp – werd de zaak algeheel ontluist. Er werden daarvoor radicale maatregelen genomen. Alle kleding moest in de slaapzaal van de woonbarakken worden achtergelaten en in “Adams-kostuum” werd een afstand, voor sommigen 500, voor anderen 1000 meter, gemarkeerd naar een andere barak, waar een ieder werd ontluist, ingeënt tegen diverse ziekten en van andere kleding voorzien. Zelf was ik een week tevoren tegen dezelfde ziektes ingeënt, doch “Befehl ist Befehl”. Ieder moest worden ingeënt. Verder werden wij een paar nachten ondergebracht in een ongebruikte barak, waar geen bedden of iets dergelijks aanwezig waren.

De woonbarakken, waar wij waren uitgetrokken, werden dichtgemaakt en onder blauwzuurgas gezet. Het heeft heel wat luizen het leven gekost, doch een paar weken later hadden velen al weer luizen. Over het algemeen werden de luizen in het kamp gebracht door gevangenen, komende uit andere gevangenissen, die niet voldoende ontluist waren. Wij hebben bij de groote ontluizing in Vught gemeend, dat ons lot verschikkelijk was, maar het was nog kinderspel bij hetgeen Dachau ons heeft vertoond.

Op Zondagmiddag werd een ieder gecontroleerd op luizen. Dat ging volgens een broodlijst. Die er niet was geweest, kreeg geen eten. Wel drastische maatregelen, doch het was inderdaad noodig. Het was ons aller belang luisvrij te blijven.

Bij Philips werd in de werkplaats, aan de Radio-band, geregeld naar de buitenlandsche zender geluisterd. Vooral de Oranje-zender was nogal geliefd. Er waren echter verschillende intellectueelen, die meerdere talen konden verstaan en zoo werd dan ook wel de Duitse of Fransche uitzending door geallieerde zenders beluisterd. Zelfs de stem uit Boston werd wel gehoord.

Bij het bekend worden van de capitulatie van Italië, was de zaak in feeststemming. Niet bij de S.S., begrijp dit goed, maar bij de “Häftlingen”. In werkbarak 3, aan de Radioband, werd door de politie-gijzelaars op luiden toon uiting gegeven aan de vreugde door het zingen van vaderlandsche liederen. Hauptscharführer Cross, een der grootste S.S.-sadisten hoorde van verre dit gezang en kwam de werkbarak binnenstappen. Gevolg: straf in den vorm van een zware straf-exercitie na het werk. Cross verkondigde toen, dat de oorlog nu nog pas begon en dat hij nog eens zou marcheeren in de straten van Londen.

In feite heeft hij veel waarheid gesproken. De oorlog is toen pas goed begonnen en mogelijk heeft hij in Londen gemarkeerd, maar dan als krijgsgevangene.

In het voorjaar van 1946 had ik eenige keeren het voorrecht, weer het kamp te Vught binnen te treden.

Ik kwam er nu als vrij man, als Adjudant van Politie, hoofd-rechercheur van de P.R.A. In het zelfde kamp waren nu gevangen de dappere Nederlanders van de Waffen-S.S., misschien wel van onze ex-bewakers. Ik kwam er nu om gevangen S.S.’ers, “dappere Kamper jongens” te hooren, die zich hadden laten verlokken door de schoone leuzen van het Nationaal-Socialisme en nu tijd hadden om over hun “dappere daden” na te denken.

In Block 1b, waarin ik zelf als gevangene was gelegerd geweest, werden deze heeren door mij verhoord. Mijn gedachten gingen terug, naar het jaar 1943 en in mijn gedachten kwam het Psalmvers, bij de vergelijking van voorheen en thans:

O mijn ziel, wat buigt g’u neder?
 Waartoe zijt g’in mij ontrust?
 Voed het oud vertrouwen weder;
 Zoek in ’s Hoogsten lof uw lust;

Want Gods goedheid zal uw druk
Eens verwiss'len in geluk.
Hoop op God, sla 't oog naar boven;
Want ik zal Zijn naam nog loven.

DE BETEEKENIS VAN HET PHILIPS-COMMANDO VOOR HET
CONCENTRATIEKAMP VUGHT

In Februari 1943 is de N.V. Philips Gloeilampenfabrieken gevestigd te Eindhoven, op bescheiden schaal begonnen met de tewerkstelling van de gevangenen te Vught. Een jaar later was het commando uitgegroeid tot een leger werkers: mannen, vrouwen en kinderen tot 1200 koppen.

Welke werk werd er verricht? Begonnen werd met schrijfwerk en uitzoeken van oud roest, afkomstig van de fabrieksbrand te Eindhoven. Zuiver een kwestie van philanthropie. De opzet was om de gevangenen door den tijd te helpen, ze te onttrekken aan de kamp-sfeer en te vrijwaren voor mishandelingen van de S.S.

Er werd ook zakgeld verstrekt. Ongeschoolde krachten verdienden 7 cent per uur, vakarbeiders en voorwerkers 10 cent per uur. Of er al of niet werd gewerkt, interesseerde de Directie bitter weinig. Als er maar werd gewerkt, wanneer een S.S.-man in de buurt was. Dan was het voldoende.

Bij de steeds verdere uitbreiding van het bedrijf, werden meerdere werken uitgevoerd. In den winter van 1943 – 1944 waren er o.a. vier loopende banden voor het maken van radiotoestellen. Tevens waren er afdelingen, waar droogscheerapparaten en knijpkatten werden gemaakt en een afdeling voor oude mannen, waar paperclips als handwerk werden gemaakt. Ook al niet veel; de oudjes sliepen meer dan ze werkten! Verder was aanwezig een afdeling machinefabriek, waar uitsluitend vakmensen tewerkgesteld waren. De Directie zag in dat het een belang was de gevangenen in een vak te doen blijven, opdat zij bij terugkomst in de vrijheid niet behoefden te worden herschoold.

In de fabriek stonden “ondergedoken” de mooiste boor-, vrees-, schaaf- en draaibanken.

Van veel belang was het extra-eten, dat boven het kampeten door de N.V. Philips werd verstrekt. Het was hetzelfde eten, dat ook aan de arbeiders in Eindhoven werd gegeven en van zeer goede kwaliteit. Het in het kamp te Vught aanwezig zijn van de employé's van Philips, was een zegen voor het geheele kamp. Er kon nu weinig gebeuren of de zaak werd wereldkundig en daar was de S.S. niet op gebrand.

Gevangenen, die zwaar hadden geleden in de S.S.-gevangenis en overgebracht waren naar Vught, trok “Philips” tot zich. Ze kregen extra extra-eten, een zeer gemakkelijk postje en werden na eenigen tijd weer mensch. Ongetwijfeld hebben velen hun leven aan de N.V. Philips te danken.

Ook de moraal in het kamp werd er aanmerkelijk door verhoogd en verscheidenen zijn er voor moreele en geestelijke inzinking bewaard. Ambtenaren van Philips, onder leiding van de heeren Braakman en Laman-Trip, hebben veel voor ons gedaan en geriskeerd. Vooral Braakman was de buffer tusschen de gevangenen en de S.S. In 1944 werd hij gearresteerd en heeft er ternauwernood het leven afgebracht.

In Juli 1946 is er te Eindhoven een bijeenkomst geweest van de oud-Vughtenaren, werkers van Philips. Ir. Frits Philips deelde ons daar mede, dat "Philips-Vught" de N.V. een slordige millioen had gekost. Er was wel eens door "dwarskijkers" beweerd, dat "Vught" een voordeelig zaakje was geweest voor Philips. Mij was het bekend, dat de affaire, de N.V. veel geld kostte, doch dat een millioen was geofferd, wist ik niet. Maar hebben de geredde mensenlevens, de betere levensmogelijkheden in het zoo beruchte kamp "Vught" geen grotere waarde dan geld?

Een eere-saluut aan de N.V. Philips, die in bezettingstijd het geld niet heeft geacht en alles heeft veil gehad voor ons, gevangenen van de S.D. en het Duitse geweld!

DE BIBLIOTHEEK IN HET COMMANDO "PHILIPS"

TE VUGHT

Het Philips-commando in het concentratiekamp Vught was in elk opzicht bijzonder bevoorrecht.

De mensen, werkzaam bij de N.V., waren onttrokken aan de kampsfeer en gevoelden zich daar geen nummer, maar mensch. Niemand zou een gevangene aansporen tot hard werken, als er maar beweging was.

Tijdens het werk werd er veel gelezen en gestudeerd. Dat was ten strengste verboden, doch in iedere afdeling stond nu eenmaal geen Duitse capo of S.S.-man om toezicht te houden.

In het gijzellager was een aardige verzameling boeken, achtergelaten door de in Februari 1943 gearresteerde gijzelaars. Het was hoofdzakelijk "trein-lectuur", doch in Vught was dat heel wat. Deze boeken verhuisden van lieverlee naar de Philips-fabriek, waar ze werden "verslonden".

Als een gevangene op dit lezen werd betrapt, werd het boek in beslag genomen door de S.S. Toch waren er steeds weer boeken en waar ze altijd vandaan kwamen, is mij tot heden een raadsel.

Op het magazijn, waar het uit den aard der zaak rustig was, werd veel gelezen. Achter of op een stelling met materiaal kon men zich ongezien wijden aan de studie,

Opdat een ieder van de aanwezige lectuur kon genieten, werd met het personeel van de andere afdelingen een afspraak gemaakt. Een ieder zou de boeken of tijdschriften, die hij in zijn bezit had, inleveren in het magazijn. Hier zou een bibliotheek worden gevormd. Een gevangene, student Gosse Blijdorp, werd aangewezen als bibliothecaris. De boeken werden bewaard in bakken onder materiaal. Een lijst van de boeken werd aangelegd en ieder die tijd had om te lezen, kon een boek aanvragen ter leening. Van de uitgifte werd nauwkeurig aanteekening gehouden.

In de bibliotheek bevonden zich aardige werken, als periodieken van "Op den Uitkijk", theologische werken, preken, enz., voor "elck wat wils". Af en toe werd wel eens een werkje door de S.S. of capo in beslag genomen, doch de voorraad werd geregeld aangevuld.

In de vrouwen-afdeling werd zeer veel gelezen. Dit werd in het begin oogluikend toegestaan, zoodat zeer vele werken bij onze vrouwen waren.

Op zekeren dag werd door de S.S. een razzia gehouden in de vrouwen-afdelingen en al de aanwezige lectuur werd in beslag genomen. Hierdoor kreeg de bibliotheek een gevoelige knak, zoodat de zaak slechts op bescheiden schaal kon worden voortgezet.

Toen "Gosse", de bibliothecaris, in Mei 1944 naar Duitschland werd gebracht, was zijn bibliotheek nog intact.

IN MEMORIAM.AAN MIJN VRIEND: DS. PIETER CORNELIS BOODT

Hij was één of twee dagen eerder in Vught gekomen dan ik, omstreeks 23 of 24 Maart 1943. Hij zag vermagerd en bleek en was uit het “Oranjehotel” te Scheveningen gekomen waar hij – om zijn kloek getuigenis als predikant – een paar maanden zwaar gekerkerd was geweest. Cees Boodt werd “staatsgevaarlijk” geacht en “zat” voor de duur van den oorlog.

Maar geen nood, “Cees” gevoelde zich niet ontzet uit zijn ambt; hij was in het concentratiekamp ook predikant. Hij had het in het begin van zijn gevangenschap moeilijk, sprak vaak over zijn vrouw en vele kinderen en had heimwee naar huis en verlangde naar zijn te Delft achtergelaten werk. God had iets anders met hem voor en had hem bestemd voor ander werk in Zijn Koninkrijk.

In Vught verkeerde hij veel in de buitenlucht, zoodat hij spoedig zijn gezondheid en fitheid terughad. Onbetwist en onberoepen, doch zeer zeker geroepen door zijn God, werd hij predikant in het concentratiekamp Vught, waar hij met veel zegen heeft gewerkt. Met een opwekkend woord en het wijzen op de wegen Gods, was hij een ieder tot steun. Vooral nieuw-binnengekomenen hadden zijn interesse en hij wist door zijn bezielend getuigenis en zijn rotsvast Godsvertrouwen ieder het geschokte vertrouwen terug te geven.

’s Morgens vroeg en ’s avonds laat was hij op weg. Die “in de put zat” en hulp en steun behoefde, kon zich wenden tot Cees Boodt. Hij was bemind door een ieder, die in een God geloofde en zijn werk waardeerde; gezien bij communisten en anarchisten, die hem hadden leeren kennen als een Nederlander met een gaaf karakter. Cees had geen vrees; hij riskeerde in zijn herderlijk werk alles.

Al spoedig begon hij op Zondagmiddag bijeenkomsten te houden in een ongebruikte barak. Posten werden uitgezet om bij gevaar voor ontdekking te waarschuwen. Aanvankelijk begonnen met een 25 man, had hij soms 300 man onder zijn gehoor. Psalmen, eerst zeer schuchter gezongen, werden later soms ver in het lager gehoord. Teneinde niet in zoo grooten getale bijeen te komen, werden meerdere bijeenkomsten gehouden en ten laatste op twee en meer plaatsen.

Door zijn voorbeeld aangevuurd, begonnen ook andere predikanten hem te steunen in het werk, o.a. Tom Loopers van Bellingwolde, doch Cees was en bleef de spil, waar alles om draaide.

Ik ben er van overtuigd, dat de “Schutzhaft-Lagerführer” Reineke er van heeft geweten, doch het oogluikend heeft toegelaten. Later werd het pertinent verboden, doch Cees ging door en riskeerde veel. Hij gevoelde zich gezant in dienst van zijn Zender. De jongere generatie gaf hij godsdienstonderwijs in Block 14b.

Kerstdagen 1943 werd in het gevangenenlager te Vught “Kerstfeest” gevierd in verschillende Blocks. Het Kerstfeest is bij de moffen het feest bij uitnemendheid, zoodat de S.S. met breed gebaar de gevangenen hun gang liet gaan.

In Block 16, waarin hoofdzakelijk Philips-werkers waren ondergebracht, werd een Kerst-programma samengesteld. Het muzikale gedeelte stond onder leiding van Piet van den Hurk, dirigent van het N.C.R.V.-orkest; het zangkoortje onder leiding van een zekeren Sennema van Zuidhorn. Feestleider was Herman de Jong uit Kampen.

Cees Boodt heeft daar gepreikt over de tekst: “Zij maakten alom bekend het woord, dat hun van het Kindeke gezegd was.”

Zoo ging Cees voort, het oog op zijn Meester: Christus Jezus. In zijn prediking had hij iets origineels, iets aparts over zich. Hij deelde mij eens mede, dat zijn inzicht op de verkondiging van Gods Woord was: niet te brengen boeken-wijsheid, maar hetgeen hijzelf en een ander innerlijk doorleefde.

Eens kreeg hij voor een vergrijp in de Poststelle, waar hij werkte, 25 stokslagen. In wezen was al het personeel in de Poststelle schuldig, doch Cees Boodt nam de schuld voor zijn verantwoording. Toen ik hem vroeg, of de afstraffing hem niet moeilijk was gevallen, antwoordde hij: “Paulus heeft meerdere keeren 40 slagen min één ontvangen en ik nog slechts 25”.

Bij mijn wegvoering, naar Dachau bleef hij in Vught achter. Hij werd in September 1944 gedeporteerd naar het lager Neuengamme, waar hij de bevrijding heeft meegemaakt. Hij was toen reeds ziek en is in den zomer van 1945 overleden in een Engelsche Roode Kruis-Ziekenafdeeling in Bergen-Belsen.

Hem is het niet vergund, dat hij op aarde zijn vrouw en kinderen, die hem zoo lief waren, mocht wederzien. God heeft hem opgeroepen. Zijn taak op aarde was afgedaan en iets beters was voor hem weggelegd.

“Cees, velen, ja allen, die je gekend hebben, zullen je blijven gedenken. Jij was een held!”

Ter gedachtenis aan:

GERRIT van den OEVER,

In leven Commies ter Secretarie van Kampen.

In den zomer van 1943 zat te Vught gevangen een flinke groep ambtenaren uit Kampen, van de Politie, de Distributiedienst en de Gemeentesecretarie. Onderling heerschte er een zeer goede verstandhouding. Men stond elkaar met raad en daad terzijde, deelde in elkaars droefheid en vreugde, ongeacht de vroegere positie of rang. Allen waren hoopvol gestemd, wat hun lot en het verloop van den oorlog betrof.

Uit deze gevangenschap is te Kampen niet teruggekeerd Gerrit van den Oever. Waarom hij in den vreemde moest blijven is een vraag, waarop wij in deze bedeeling geen antwoord zullen krijgen. Het is aan hem, die ik onderstaande ontboezeming wijd.

Op 10 Juni 1943 kwam hij in Vught met K.T. van der Veen en J.H. Polder, resp. chef van de Afdeling Financiën en chef van de afdeling Bevolking.

9 Juni 1943 was er brand ontdekt in een kluis in het Stadhuis te Kampen, waarin de administratie van de bevolking werd bewaard. Dat was sabotage en de Politie-chef Boesveld gaf de zaak door aan de Sicherheitsdienst. De vermoedelijke dader was voortvluchtig, maar de S.D. zou geen S.D. zijn geweest, wanneer zulk een feit niet werd benut om personen op te pakken, die nu niet dadelijk als pro-Duitsch stonden aangeschreven. Gevolg was de arrestatie van deze drie ambtenaren, die, alhoewel onschuldig, in "Schutzhaft" werden genomen.

Gerrit van den Oever was niet een persoon, geschikt voor een Duitsch concentratiekamp. Afkomstig uit een nette burgerfamilie, was hij "beschut" opgevoed en grootgebracht. In zijn later leven als secretarie-ambtenaar en reserve-officier bij het Nederlandsche leger had hij nimmer "aan den lijve" ondervonden, dat er in dit leven lichamelijk en geestelijk zware eischen kunnen worden gesteld. Hij had het in Vught moeilijk. Den eersten tijd van zijn verblijf aldaar was hij geplaatst in het "zand-commando", waarin hard met de schop moest worden gewerkt. In dit werk was hij lichamelijk niet getraind; deze arbeid viel hem zeer zwaar.

Bij zijn komst in het kamp was de onderkleeding ingenomen. In Juni 1943 waren de dagen koud en guur. Hoe dankbaar was hij mij dat ik hem voorzag van een wollen pullover, die bij een Jood voor een doos sigaren door mij was geruild. Na veel moeite is het ons gelukt hem geplaatst te krijgen in het Philips-commando, waar hij op de schrijfkamer werd tewerk gesteld. Daar heeft hij tijdens zijn verblijf te Vught altijd gewerkt, of niet gewerkt, want door de Philips-directie werd van de intellectueelen niet veel werk gevraagd.

Gerrit was steeds neerslachtiger; had altijd heimwee naar Kampen, naar zijn vrouw en kinderen. Hij sprak graag over zijn jongste zoontje, tijdens zijn gevangenschap geboren,

dat hij nimmer heeft gezien. Hoe bezorgd was hij over zijn ouden vader, die in den zomer van 1943 door de S.D. in het Huis van Bewaring te Arnhem werd ingesloten!

Gerrit kon niet tegen het leven in een Duitsch concentratiekamp. Hij was stil en in zichzelf gekeerd en was niet bij machte er zich bovenuit te werken. Een enkele keer, wanneer hij een brief van zijn vrouw had ontvangen met gunstige berichten, leefde hij wat op, doch spoedig kwam het heimwee naar huis weer bij hem boven.

Onder de gegeven omstandigheden leed hij, zoowel lichamelijk als geestelijk, onder de behandeling in het kamp, hem aangedaan door de S.S.-kliek en hun handlangers. Hij nam de zaken te zwaar op. Wel getuigde hij van zijn geloof en vertrouwen op God. Als regel ging hij alleen stil zijn weg en verkropte veel leed.

In den zomer van 1944 is hij via het doorgangslager Amersfoort overgebracht naar het beruchte concentratiekamp Neuengamme en vandaar naar een onderlager, Hussum, waar hij reeds op 28 November 1944 is overleden.

Daar ik zelf op 25 Mei 1944 plotseling uit Vught werd weggevoerd, heb ik van hem geen afscheid kunnen nemen.

God trooste zijn eenzaam achtergebleven jonge weduwe met haar kinderen en zijn bejaarde ouders. De vrouw heeft een liefhebbenden man, de kinderen hebben een zorgzamen vader en de ouders een veelbelovenden zoon verloren!